

# ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ НА ВІДРОДЖЕННЯ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

УДК 336.732

Чижевська М.Б., к.е.н., доцент  
Полтавський університет споживчої кооперації України

Анотація: Автором розглядаються проблеми і перспективи відродження та подальшого розвитку кооперації. Аналізується вплив міжнародної та внутрішньодержавної допомоги на кооперативний рух в постсоціалістичних країнах.

Ключові слова: Кооперативний рух, кооперація, кооперативи, самодопомога, соціальний розвиток.

Дослідники соціальних та економічних процесів визначають важливість розвитку людини в умовах глобалізації світової економіки, вказуючи на те, що «людський капітал» є найбільш цінним ресурсом у порівнянні з природними та фінансово-господарськими багатствами. Це визначення лягло в основу нової управлінської парадигми, найбільш популярної в сучасному світі. Як свідчить Декларація Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку (Копенгаген, 1999 р.), вектор соціального розвитку в ХХІ сторіччі визначається як спрямованість політики країн-учасників у рамках концепції орієнтації економіки на інтереси людини, на більш ефективне задоволення її потреб, повагу людської гідності, рівності і соціальної справедливості.

Визначаючи бідність населення одним з пороків сучасного суспільства світове співтовариство все більше приділяє уваги вирішенню цієї проблеми. В той же час вже понад 100 років міжнародна кооперація визначає боротьбу з бідністю своєю основною соціальною місією. Керуючись нагальними проблемами суспільства, інтересами народу, кооперація задовольняє такі запити і потреби людей, до котрих поки що немає інтересу ані у держави, ані у приватного бізнесу.

Як особливий сектор економіки, кооперація орієнтується, перш за все, не на гонитву за прибутками, а на задоволення потреб населення, на ініціативу людей-пайовиків, що її створили. Виступаючи на Міжнародному кооперативному форумі (м. Белгород, Російська Федерація, червень 1999 р.) Президент Міжнародного кооперативного альянсу (МКА) Р.Родрігеш проголосив: «Кооперативи - це організації, які в змозі об'єднати людей, щоб уникнути злидарства, так як бідні люди потребують допомоги. Кооперативи являються єдиною організацією, котра вирішує соціальні і економічні проблеми своїх членів».

Беручи участь у генеральній асамблеї МКА, що відбулася 17-23 вересня 2005 р. у м. Картахена де Індіас, Колумбія, генеральний секретар з економічних та соціальних зв'язків в ООН Хосе Антоніо Окамно висловив сучасне

відношення світового співтовариства до зростаючого значення міжнародного кооперативного руху у подоланні бідності в умовах глобалізації: «Кооперативні цінності – це ресурси глобалізованої економіки. Кооперативний рух є однією з ланок зв'язку держави та соціальної економіки. Ринки, засновані лише на змаганні, створюють багато несправедливості. Ринок неспроможний упоратися з проблемами бідності. ООН нині працює над поглибленням та розширенням міжнародного кооперативного руху. Наша основна мета – створити сприятливу атмосферу для розвитку кооперативного руху, адже ми знаємо наскільки вагомо кооперативи допомагають, зокрема у боротьбі з бідністю. На місцевому, національному, глобальному рівнях міжнародний кооперативний рух має знаходитися в центрі уваги наших зусиль. Дух кооперативизму живий, сильний, він може знайти важливе місце у створенні справедливого світу. Кооперативи можуть допомагати в процесі зменшення конфлікту між приватним сектором та суспільством».

Питання історії та сучасного розвитку кооперативного руху висвітлені в роботах А.Аззі, М.Алімана, Г.Гойла, В.Гончаренка, В. Мартинова, О.Ткача та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Однак проблеми відродження кооперації та вплив на ці процеси іноземної допомоги потребують подальшого дослідження.

Форми і методи боротьби з бідністю у міжнародному кооперативному русі різноманітні. Одним з основних напрямків є поширення кооперативних ідей в країнах, що розвиваються, в тому числі і країнах постсоціалістичного табору. В першу чергу приділяється увага розвитку кредитної кооперації, як фінансовому локомотиву, що забезпечить відродження повноцінного кооперативного руху.

В усьому світі більш ніж півмільйона кооперативних фінансових установ успішно працюють на благо людей. Діапазон таких організацій – від слаборозвинених кооперативних кас взаємодопомоги, члени яких об'єднують свої скромні заощадження для надання один одному так життєво необхідних позик, до сучасних кооперативних банківських систем, які пропонують своїм членам широку програму фінансових послуг на високому професійному рівні. Всі вони готові надавати допомогу новоствореним кооперативам як самостійно, так і на рівні союзів, об'єднань, асоціацій.

Міжнародним кооперативним рухом розроблено безліч програм допомоги. В них задіяні і урядові, і громадські організації, включаючи ООН. Робота ведеться в двох основних напрямках – роз'яснення кооперативних ідей, як способу вирішення соціальних проблем населення політичними та громадськими діячами, а населенню – як через згуртування зусиль можливо вийти із скрутного економічного становища.

Створення державою умов для розвитку кооперативного руху через забезпечення його законодавчим полем та економічною підтримкою – основна ціль надання допомоги. Розуміння державою неприбуткової природи кооперації повинно виражатися у податковій політиці. З іншого боку, допомога спрямовується для проведення роз'яснювальної роботи з майбутніми членами

кооперативних організацій – сільського та міського населення, дрібних підприємців і товаровиробників з метою створення первинних кооперативів.

Після створення кооперативних систем у кожній із країн, які потребують допомоги, у відповідності до принципів кооперації, затверджених на конгресі МКА в м. Манчестері в 1995 р. розпочинається наступний етап діяльності – кооперація між кооперативами. Економічна глобалізація не є тим процесом, який кооперативна система може перейняти з легкістю. Будучи більш сконцентрованою на людях, ніж на капіталі, розширення національних кордонів проходить для системи нетрадиційно – без створення вертикальних побудов, і зі збереженням місцевих автономій. Тому, особливо важливо налагодження зв'язків в міжнародному кооперативному русі на горизонтальному рівні, природнім шляхом без будь-якого примусу та штучної активізації процесу. Таким чином, надання допомоги та переливання кооперативних капіталів із більш багатших, розвинутих країн до бідніших повинно проходити на рівні первинних кооперативів та національних асоціацій, що було б неможливо без утворення кооперативних систем в цих країнах.

Постсоціалістичні держави зараз знаходяться на другому етапі надання допомоги – встановленні міжнародних зв'язків між кооперативами. В першу чергу це стосується кредитної кооперації, де вже крім грантів, технічної допомоги, стажування та навчання надаються позики досить великих розмірів, передаються безоплатно передові фінансові технології та програмне забезпечення.

Визначаючи роль міжнародного кооперативного руху в розвитку кредитної кооперації необхідно зупинитися на діяльності однієї із структур МКА, а саме Міжнародної Асоціації Кооперативних банків (International Co-operative Banking Association - ICBA), яка об'єднує фінансові кооперативи. Починаючи з 1922 р. ICBA згуртувала 55 членів з 50 країн світу та співпрацює з іншими об'єднаннями кооперативів, які мають наднаціональний характер – Всесвітньою Радою Кредитних спілок (World Council of Credit Unions - WOCCU), Міжнародною райффайзенівською спілкою (International Raiffeisen Union – IRU) та з Європейською асоціацією кооперативних банків (European Association of Co-operative Banks – EACB). ICBA представляє кооперативні організації, зацікавлені в розвитку кооперативної банківської справи та виконує функцію світового форуму з обміну досвідом між її членами, співпрацює з комітетами та членами МКА, поширює інформацію про діяльність кооперативних банків та МКА.

Існування в минулому двох класичних моделей кредитних кооперативів - кредитних товариств Райффайзена, які діяли в сільській місцевості та міських ощадно-позикових товариств Шульце - Деліча привела до розвитку двох великих центрів світової кредитної кооперації – американського WOCCU та Європейського ICBA – IRU, навколо яких об'єднуються національні кредитно-кооперативні рухи інших країн учасників. Так наприклад, членами IRU є 81 кооперативне об'єднання з 41 країни світу. WOCCU об'єднує 36,5 тисяч кредитних кооперативів із 91 країни. Слід зазначити, що вирішальним фактором, який впливає на вибір нових членів з країн, що розвиваються є

проекти міжнародної допомоги, які впроваджували ці організації. Підтвердженням цьому є вступ до WOCCU таких європейських країн як Польща, Російська Федерація та Україна.

Особливості впливу міжнародної допомоги на розвиток кредитної кооперації в цих та інших країнах постсоціалістичного табору мають між собою багато спільних рис через приблизно однаковий рівень економік після падіння комунізму. В той же час, відмінна між собою стратегія економічних реформ та політичного розвитку, національні особливості та багато інших внутрішніх факторів, визначають самотутність розвитку кредитної кооперації в кожній з цих країн.

Відродження кредитної кооперації в країнах Східної Європи розпочалося в 90-і роки. Найбільших успіхів у розвитку досягла Польща. Основними головними факторами, що зіграли позитивну роль являються: по-перше, відродження кредитних кооперативів у вигляді позиково - заощаджувальних асоціацій працівників за ініціативою профспілки «Солідарність», яка побачила в них покращення життя простого народу, система щомісячних відрахувань членів кредитних кооперативів і найбільший стартовий капітал (грантова допомога) іноземних донорів. Лідером цієї профспілки був Лех Валенса, який незабаром став Президентом країни та забезпечив активну підтримку державою кредитного кооперативного руху.

Сьогодні польська кооперативна система складається із трьох рівнів: центральний банк кредитних союзів (BGZ), 9 регіональних і 1200 локальних кооперативних банків. Крім того, паралельно існують три кооперативних банки, без участі BGZ. У країні створений Фонд банківських гарантій і Статутний фонд для підприємств середнього й малого бізнесу. Вельми цікавим є той факт, що BGZ є членом платіжної системи VISA і здійснює операції з платіжними картками.

Кооперативний рух і відродження кредитних спілок в Чехії розпочалося з впровадженням проекту Всесвітньої Ради кредитних спілок (WOCCU). Ці фінансово-кредитні установи швидко набули популярності серед населення. Однак, слід зазначити, що недостатність ефективного регулювання і контролю їх діяльності з боку держави призвели до фактичної кризи кредитної кооперативної системи, нове відродження якої знов розпочалося лише з 2000 року.

Досить потужною можна вважати кредитну кооперативну систему Угорщини. В 1998 р. Національна Федерація Угорських Ощадних Кооперативів була прийнята у постійні члени Міжнародної Райффайзенівської Спілки. Створений кооперативами центральний кооперативний банк займає одне з провідних місць банківської системи Угорщини. Його пайовий капітал був збільшений завдяки викупу всієї частки державних акцій Німецьким кооперативним банком (DG Bank), який здійснює серйозну підтримку через надання великого спектру фінансових інструментів і розширення сфери послуг.

«Хранильно - кредитне служб» - прообраз кредитних кооперативів з ощадними функціями існував у ліберальній економіці Словенії з кінця 60-х рр., і був законодавчо оформлений в 1971 р. з утворенням Служби заощаджень і

кредитів при Кооперативному союзі Словенії. Ці кредитні установи цілком справлялися із кредитним обслуговуванням членів сільськогосподарських кооперативів, а також забезпеченням своєчасного припливу коштів із зовнішніх фінансових ринків. Після утворення незалежної держави легітимність Союзу ощадно-кредитних служб була підтверджена спеціальним Указом.

Відродженням кредитних спілок у Литві вважають 1995 рік, в якому було прийнято закон «Про кредитні спілки». Одночасно в країні розпочав роботу проект Всесвітньої Ради кредитних спілок (WOCCU). Слід наголосити, що до 2001 р. процес розвитку кредитних спілок проходив досить повільно. Тільки після прийняття нової редакції закону «Про кредитні спілки» кооперативний рух в цієї країні став дещо жвавішим.

В 1998 р. у Вірменії за допомогою французького кооперативного банку «Креді Агріколь» в рамках проекту ТАСІС, був створений сільськогосподарський кооперативний банк, кредитні ресурси якого в подальшому стали поповнюватися з фондів Європейського Союзу.

У Грузії на початку 2000 р. нараховувалося 180 кредитних кооперативів всіх видів, які об'єднували 12 тисяч членів-пайовиків. Майже всі вони створювалися за зарубіжною ініціативою. Зокрема, 121 кредитна спілка створена за фінансової підтримки Всесвітнього банку, 7 – в процесі реалізації спеціальних програм ТАСІС, при створенні більш ніж 50 кредитних спілок для селян - біженців були використані кошти, отримані від уряду Франції. За оцінками фахівців перспектива подальшого розвитку кредитної кооперації у Грузії визначається рівнем подальших іноземних фінансових вливань.

В результаті реалізації спеціалізованого проекту ТАСІС в Молдові у другій половині 90-х років була створена мережа з більш ніж 150 кредитних кооперативів, переважно в сільській місцевості.

Виникнення кредитної кооперації у Киргизстані розпочалося з 1997 р. завдяки проекту технічної допомоги Азійського Банку розвитку. На відміну від інших азійських країн – Узбекистану, Таджикистану, Казахстану тощо, кооперативний рух у Киргизстані розвивається досить успішно. Нагляд за діяльністю кредитних кооперативних установ здійснює спеціальна Фінансова компанія (аналог Національної асоціації кредитних спілок), що створена при Національному банку.

Особливістю розвитку кредитної кооперації в Російській Федерації є участь у процесі багатьох іноземних установ та організацій. На I етапі урядом було прийнято два закони: «Про сільські кооперативи» та «Кооперативи громадян» і визнано неприбуткову природу споживчих товариств, до яких віднесли сільські кооперативи та кооперативи громадян. Починаючи з 1996 р. відкриваються сільські кредитні кооперативи, в яких, відповідно до закону, до пайовиків відносяться і юридичні особи, в т.ч. з приватного сектору. В країні вдалося через кредитну кооперацію розвивати не тільки кооперацію на селі, а й зберегти споживчу (Центросоюз).

Серед зарубіжних організацій особливий внесок здійснили USAID, Товариство Міжнародного розвитку Дежарден (м. Квебек, Канада) по проекту «Розвиток кредитних спілок в Росії», який розпочав свою роботу в 1994 р. і

фінансувався Канадським агентством з міжнародного розвитку (CIDA), та був продовжений в 2000 р. На I етапі проект спрямували на розвиток Волгоградського регіону, де було створено 22 кредитних споживчих кооперативів та регіональна асоціація кредитних споживчих кооперативів. Тут вперше в Російській Федерації був прийнятий обласний закон, що визначав статус кредитних спілок. Не менш ефективна проводилася робота в Ростовській, Кемеровській, Саратовській областях. Зауважимо, що суб'єктами федерації, крім «законодавчої» підтримки було виділено достатньо великі позикові кошти - від 1 до 5 млн.руб. щорічно кожній з новостворених фінансових установ.

Паралельно в країні діяли кооперативні організації «Ленд-О-Лейкс» і «Ей-Си-Ди-Ай/Вока» в рамках американської програми «Фермер-Фермеру», відповідно до якої всім бажаючим надавалася консультативна допомога. Крім того, в семи регіонах впроваджувався проект ТАСІС «Стратегія розвитку сільської кредитної кооперації і пілотні проекти FD RUS 9801» (з 1999 р.), який виконували компанія АВG (Німеччина) в консорціумі з компанією «Креді Агріколь Консалтанс» (Франція). Активну підтримку цьому проекту здійснював «Мінсельхозпрод Російської Федерації». В рамках проекту був створений фонд, якому виділили 500 тис.євро. на надання позик кооперативам Ярославської, Саратовської, Пермської та Новосибірської областей та відкрито регіональні офіси проекту ТАСІС. Загальна кількість учасників склала 11 суб'єктів федерації.

Крім того, в розвитку кооперативного руху брали участь такі організації як фонд «Євразія»; Німецький союз кооперативів Райффайзен; американська програма «КОХРАН» (COHRAN Fellowship Program), в рамках якої діє освітня програма кредитування сільського господарства і малого бізнесу США, що фінансується агентством по наданню послуг фермерським господарствам і забезпечує всім бажаючим стажування; ЄБРР за участю USAID через створення фонду США – Росія, який надавав позики кредитним кооперативам з метою подальшого фінансування міських та сільських дрібних підприємств.

В 1997 р. був створений фонд розвитку сільської кредитної кооперації асоціацією селянських фермерських господарств і сільськогосподарських кооперативів в Росії та «Ей-Си-Ди-Ай/Вока», що є агентом уряду США по нагляду за використанням коштів за цими проектами, з метою надання кредитів обласним і первинним організаціям сільських кредитних кооперативів. Починаючи з вересня 1999 р. було надано 138 млн.руб.[ ]. В країні проводиться активна діяльність консультативної служби по сільським інвестиціям «Рабобанка» Нідерланди.

Відродження кредитної кооперації в Україні пов'язують з прийняттям у 1989 р. закону СРСР «Про кооперацію». Але на думку фахівців насправді почала відроджуватись підприємницька діяльність, «відбулась підміна понять - кооперація стала ототожнюватися з колективним підприємництвом» [ ]. Лише у червні 1992 р. після ретельної роз'яснювальної роботи серед населення України представниками українських кредитних спілок США, Канади та Австралії, був сформований Національний оргкомітет по відродженню руху кредитних спілок

в Україні. До його складу ввійшли 17 представників з різних регіонів України. Після представлення відповідної інформації українськими діаспорами, уряди Канади і США погодилися і в 1993 р. затвердили Програми про надання технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні. Однак підтримку з боку українського уряду кредитні спілки не одержали. Досить багато проблем було пов'язано з недосконалістю законодавчої бази. Зокрема, за формою власності кредитні спілки визначалися як громадські організації, а не кооперативи, як це прийнято у всьому світі. Незважаючи на всі недоліки, процес кооперативного руху все ж таки розпочався. У Києві були відкриті представництва Всесвітньої ради кредитних спілок і Канадської кооперативної асоціації, які почали реалізовувати проекти технічної допомоги кредитним спілкам.

У червні 1994 р. кредитними спілками 17 областей було засновано Національну асоціацію кредитних спілок України, яка вже в листопаді 1994 р. стала повноправним членом Всесвітньої ради кредитних спілок. Незабаром державна допомога була отримана у вигляді визнання кредитних спілок неприбутковими організаціями відповідно до закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», а також встановлена спрощена система звітності.

У 1995 р. при НАКСУ за фінансової підтримки ООН створюється Навчально-методичний центр для організації навчання лідерів та працівників кредитних спілок. В цьому ж році НАКСУ спільно з міжнародною страховою компанією CUNA Mutual Group заснували спільну страхову компанію «Фортеця». У вересні 1995 р. при НАКСУ був відкритий сервісний центр для обслуговування кредитних спілок, якому українські кредитні спілки США передали міні-типографію «Rizo» [ ].

В минулому році відвідавши одну з перших українських кредитних спілок «Каса взаємодопомоги» м. Полтава, представники всесвітньовідомого кредитного кооперативу Oikocredit (Нідерланди) запропонували відкрити спілці кредитну лінію на суму 600 тис.євро строком на 4 роки, що дозволить зменшити відсоткову ставку за кредитами [ ].

Сьогодні Канадські та Американські проекти технічної допомоги продовжують свою роботу, зокрема 1 березня 2006 р. за підтримки Канадського агентства з міжнародного розвитку (відповідно до Програми зміцнення кредитних спілок в Україні) відбулося відкриття першого з регіональних центрів розвитку кредитних спілок – Навчально – консультативного центру, який створено на базі Полтавського університету споживчої кооперації України.

Особливістю розвитку кредитної кооперації в Україні можна вважати той факт, що в країнах, які надають допомогу, існують досить великі діаспори, що мають серйозний вплив на політику урядів таких країн як США та Канада. Недарма Канада першою визнала незалежність України. Отже, в результаті діяльності українських діаспор Програми зміцнення кредитних спілок в Україні виконувалися не тільки за рахунок кооперативного руху, але й за сприяння і фінансування таких державних організацій як USAID та CIDA.

Особливо перспективним, на наш погляд, може стати сучасний етап розвитку кредитної кооперації в Україні, враховуючи перемогу демократичних сил під час останніх президентських виборів та виборів до Верховної Ради, соціальну спрямованість політики НСНУ, БЮТ, СПУ. Кооперація одержує шанс забезпечити собі законодавче поле через розуміння принципів діяльності кооперативного руху лідерами зазначених партій, який повинен надати поштовх для розвитку різних форм та видів кооперативів, зокрема – кредитних, споживчих, сільськогосподарських, житлово-будівельних тощо.

#### **Список використаних джерел:**

1. В.Мартынов. Сельские кредитные кооперативы в рыночной экономике /Мировая экономика и международные отношения. – 2001. -№ 4. – С.89-95.
2. Річний звіт кредитної спілки «Каса взаємодопомоги» за 2005 рік.
3. В.Гончаренко. Кредитна кооперація: принцип фінансово-господарського механізму та проблеми відродження. / Банківська справа. – 2005. -№3. –С.83-89.
4. В.Гончаренко. Вплив зарубіжної технічної допомоги на відродження кредитної кооперації в Україні. / Регіональні перспективи. – 2000. -№5. –С.59-60.